

UGent Human Rights Research Network

VOORBEREIDEND DOSSIER VOOR LEESGROEPBEGELEIDERS

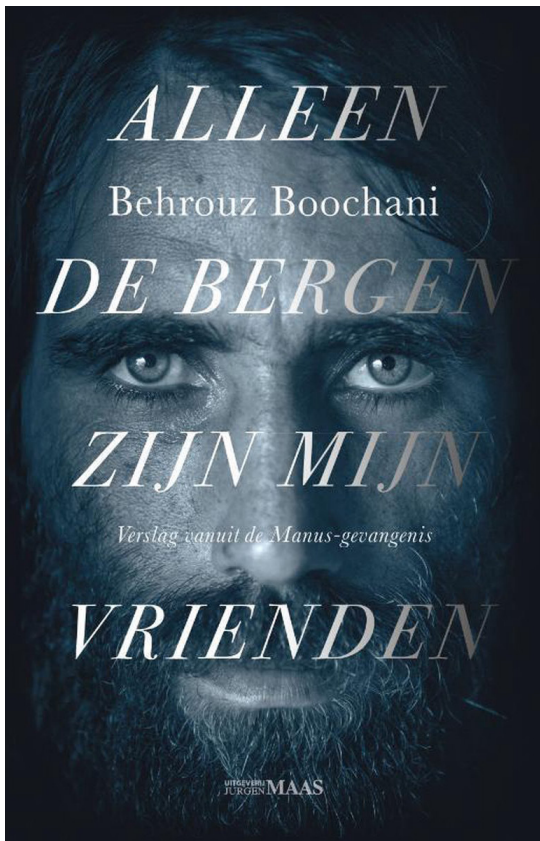
Robin Vandevordt

ALLEEN DE BERGEN ZIJN MIJN VRIENDEN

Behrouz Boochani

Opzet

De bedoeling van de reeks waar dit dossier deel van uitmaakt, is leesgroepbegeleiders in Vlaanderen en Nederland hulpmiddelen aan te reiken voor de voorbereiding van leesgroepbijeenkomsten. Elk dossier is gewijd aan een belangwekkend literair werk waarin mensenrechtenthema's een prominente rol spelen. Het biedt achtergrond bij de auteur, de specifieke mensenrechtenthematiek die in het werk aan bod komt, en de literaire verwerking ervan. Op die manier wil het UGent Human Rights Research Network leesgroepbegeleiders op weg helpen om met literatuur over mensenrechten aan de slag te gaan.

Alle dossiers kunnen gratis worden gedownload in PDF-formaat op <https://hrrn.ugent.be/impact-projects/literatuur-en-mensenrechten/>.

Feedback is welkom bij de initiatiefnemers van dit project, prof. Eva Brems (eva.brems@ugent.be) en prof. Stef Craps (stef.craps@ugent.be).

'Het ware verhaal van een illegaal opgesloten vluchteling'

Politici die migratie willen inperken, verwijzen graag naar het 'Australische model'. Al decennialang voert dat land een consequent push-backbeleid voor ongewenste vluchtelingen. Mensen die Christmaseiland proberen te bereiken - Australisch grondgebied op ruim 250 km van Indonesië – worden onderschept en overgebracht naar één van de armere eilanden in Oceanië, zoals Manuseiland (Papoea-Nieuw-Guinea) of Nauru. Daar worden zij voor onbepaalde duur in zogenaamde 'Offshore Processing Centres' geplaatst, buiten het zicht van advocaten, journalisten of mensenrechtenorganisaties. Ze krijgen de keuze om asiel en verblijfsrecht aan te vragen op deze eilanden, of terug te keren naar hun land van herkomst. Het doel is duidelijk: mensen op de vlucht ontraden om de oversteek naar Australië te wagen.

Bron: <https://www.bbc.com/news/world-australia-41464136>

Eén van hen was Behrouz Boochani, een Koerdisch-Iraans journalist, dichter en politiek wetenschapper. In *Alleen de bergen zijn mijn vrienden* getuigt hij over de gevaarlijke tocht die begint in Indonesië, op de vlucht voor de politie en honger, en die hem via een gammel, kapseizend bootje tot in Australische wateren brengt, waar de overlevenden worden opgepikt door een Brits schip en vastgezet op Christmaseiland. Onder het oog van een legertje journalisten worden Boochani en zijn reisgenoten het vliegtuig op gesleurd naar de plek waar zij de komende vijf jaar zullen verslijten: een gevangenis op Manuseiland.

Net als zijn lotgenoten ondergaat Boochani zijn gevangenschap. Iedere vorm van fysiek of verbaal verzet wordt hardhandig neergeslagen. Boochani zoekt zijn toevlucht in het enige wapen waar hij over beschikt: het woord. Via duizenden tekstberichtjes, tweets en mails smokkelt hij zijn getuigenis naar de buitenwereld. Stukken van zijn verhaal verschijnen in internationale media en in de rapporten van mensenrechtenorganisaties. In 2018, niet lang na zijn vrijlating, publiceert hij zijn verslag in boekvorm.

Alleen de bergen zijn mijn vrienden slaat in als een bom. Vanuit Papoea Nieuw-Guinea en Nieuw-Zeeland, waar hij in 2020 erkenning krijgt als vluchteling, ontplooit Boochani zich tot één van de scherpste stemmen over het Australische vluchtelingenbeleid. Hoewel hij op dat moment het land niet binnen mag, wordt zijn werk in 2019 gelauwerd met verschillende Australische prijzen voor literatuur en non-fictie. Talloze andere prijzen en bewierokende recensies volgen, zijn teksten verschijnen in bla-

Martin Hunter/AAP. Bron: <https://www.theguardian.com/commentisfree/2021/oct/11/the-pattern-is-clear-australias-next-election-will-be-a-competition-on-cruelty>

den als *The Guardian* en *Huffington Post*, en als begenadigd spreker mengt hij zich in debatten over de hele wereld, zo ook aan de UGent.

Daarin schuilt de kracht, de noodzaak van dit boek: hier spreekt iemand die niet hoort te spreken.

Mensenrechtenschendingen

In *Alleen de bergen zijn mijn vrienden* beschrijft Boochani hoe het Australische pushbackbeleid mensen op de vlucht stap voor stap degradeert tot willoze lichamen die verdwijnen in de vergetelheid.

Vluchtelingen die Australië proberen te bereiken, worden buiten de wereld van mensenrechten geduwd. Australië plaatst hen voor onbepaalde duur in detentie, zonder juridische monitoring of vertegenwoordiging. In de periode waarin Boochani op Manuseiland verbleef, riskeerden dokters of sociale werkers die getuigden over misdaden in deze detentiecentra, tot 2 jaar cel. Mensen op de vlucht worden zo zowel ruimtelijk als symbolisch buiten de samenleving geplaatst, in een grijze zone die tal van mensenrechtenschendingen in de hand werkt: het recht op vrijheid van beweging, op bescherming, op privacy, op de integriteit van het gezinsleven enz.

Het Australische detentiecentrum op Manuseiland in 2012. Getty Images. Bron: <https://www.bbc.com/news/world-australia-41813219>.

Het proces dat Boochani beschrijft, is er een van *ontmenselijking*. Centraal daarin staat het ‘Kyriarchale systeem’ – een term die hij ontleent aan Elisabeth Schüssler Fiorenza – dat de gevangenen onderdrukt en tegen elkaar opzet. “Stel je een gemeenschap voor van vierhonderd verwaarloosde mensen in een gloeiendhete, smerige kooi, nog steeds getraumatiseerd door het angstaanjagende geraas van golven in hun oren en het beeld van een rottende boot op hun netvlies. Hoelang kunnen zij gewoon wat met elkaar zitten praten? Hoe vaak kunnen zij hetzelfde stukje van honderd meter heen en weer lopen?” (p. 128).

Wie zijn waardigheid bewaart, wekt wrevel op. De Minister-President, bijvoorbeeld, ‘misschien wel de meest respectabele man’ in de gevangenis’ (p. 177), ‘heeft een barmhartige lach en gedraagt zich ook binnen de gevangenis vaderlijk, vooral tegenover de jongere gevangenen. Zijn vriendelijkheid kent geen grenzen en hij is gul. Een deugdzaame man... Maar al is hij nog zo rechtschapen, het kan vervelend zijn om iemand als hij in een gevangenis te hebben; het is best lastig om je te gedragen in het bijzijn van de Minister-President’ (p. 178). Dus grijpen de andere gevangenen de geringste kans om hem te bespotten. Wanneer hij noodgedwongen zijn gevoeg moet doen op het publieke plein, luidt dat het einde in van zijn eerbare reputatie.

De diepste (plaatsvervangende) schaamte schrijft Boochani echter toe aan de bewakers. Wanneer een man verneemt dat zijn vader nog maar enkele dagen te leven heeft, haast hij zich naar de rij voor de telefoon. De andere gevangenen willen hem voorlaten, maar dat is tegen de regels. Ze protesteren, eisen om de Baas te spreken. ‘De Baas verschijnt binnen een paar minuten. Maar hij heeft een escorte bij zich van tien of twaalf stevige bewakers’ (p. 220). De Baas deelt beleefd mee: ‘Het spijt me, dit zijn de regels. Helaas kan het niet’ (p. 221).

Drie dagen later gaat de man door het lint wanneer hij hoort dat zijn vader overleden is, zonder dat hij hem nog heeft kunnen spreken. Vier bewakers drukken hem tegen de grond. ‘Met dichtgeknepen keel roept hij uit: ... ‘Jullie hebben mijn vader vermoord, klootzakken. Jullie hebben mijn vader vermoord. Laat me gaan. Laat me gaan!’ (p. 222)’. De Baas schreeuwt naar de bewakers ‘dat ze hem harder moeten aanpakken’, want zulk gedrag is ‘tegen de regels’. Van zodra de man zich niet meer verzet, gooien ze hem ‘als een levenloos lichaam achter op een soort Jeep... en brengen hem naar Chauka, de isoleercel’ (p. 223).

Dit boek beschrijft het leed van zijn lotgenoten, maar legt de schaamte bij de bewakers. Het is een fijne balans, maar Boochani probeert de gevangenen in hun waardigheid te laten. Zo beschrijft hij hoe ze dansen als een vorm van verzet, alsof ze iets hebben om te vieren. ‘De gevangenen dansen omdat ze moeten dansen, om de mensen die hen naar de gevangenis hebben verbannen dwars te zitten. Dat maakt de Australiërs woest. Soms praten de bewakers door hun walkietalkies, verward omdat ze niet weten waarom deze opgesloten, vernederde vluchtelingen feesten en dansen. Wat ze nog kwader maakt is dat ze geen reden hebben om een eind te maken aan de feestelijkheden...’ (p. 138).

Zulk verzet verandert echter weinig aan de machtsverhoudingen. Wanneer een van de gevangenen zich aan een ontsnappingspoging waagt, rukt een team van 26 Neushoorns uit – met ijzeren handschoenen gewapende bewakers. Omsingeld door de stampvoetende Neushoorns, begint de gevangene als een profeet te prediken om menselijkheid. ‘We zijn allemaal mensen. Mensen die om andere mensen geven’. Een van de Neushoorns reageert laconiek: ‘Wat wil je nou, als een braaf klein jochie je kleren weer aantrekken en naar bed om uit te rusten?’ (p. 265). De Neushoorns duwen ‘hem binnen enkele seconden tegen de grond, drukken... zijn handen op zijn rug. Ze gaan snel en hardhandig te werk; de Profeet is een stuk vlees dat onder het gewicht van armen en benen platgedrukt wordt. Twee handen houden zijn hoofd in bedwang; twee vuisten grijpen zijn korte haar en zijn nek vast. Hij kan geen kant op’ (p. 266).

Wanneer de Neushoorns hun wurggreep lossen, rukken in het wit geklede dokters en verplegers uit. Bij elke aanraking springt de man haast uit zijn vel. Hij slikt enkele pillen door zonder zijn handen te gebruiken. ‘De profeet is uitgeschakeld’, besluit Boochani. ‘Ze hebben hem tot gehoorzaamheid gedwongen. Net als een geit of vergelijkbaar dier’ (p. 270). Daarna volgt de volgende stap in het proces. De man sluit zich aan bij de groeiende dagelijkse rij aan de verpleegpost, wachtend op het enige medicijn dat voorradig lijkt: pijnstillers.

Literaire verwerking

De kracht van dit boek schuilt in de verteller: mensen op de vlucht komen op velerlei manieren in de media, maar zelden in hun eigen woorden. *Alleen de bergen zijn mijn vrienden* biedt in de eerste plaats een getuigenis van hun zoektocht naar bescherming, de levensgevaarlijke situaties onderweg, de bikkelharde behandeling door politieagenten, bewakers en ander overheidspersoneel, en de ondraaglijke gedachte dat het allemaal voor niets is geweest is.

Sommige ervaringen kan je enkel met de nodige diepte beschrijven als je ze zelf hebt meegemaakt. Het moment waarop een Brits schip Boochani en tientallen medevluchtelingen aan boord probeert te hijsen, uit hun lekgeslagen boot, is er zo een. Nog voordat iedereen in veiligheid is gebracht, kapseist de boot, en hij verdwijnt op enkele tellen in de oceaan. Boochani zwemt voor zijn leven. 'Ik ben buiten adem. Toch blijf ik naar de oppervlakte zwemmen en breek ik happend naar lucht door een kleine golf heen. Ik open mijn ogen en er slaat een golf over me heen. Opnieuw ga ik kopje-onder, deze keer gevuld met water. Ik stik onder het gewicht van zoute, bittere golven, vermengd met de smaak van benzine' (p. 47). Hij verliest de controle, duizelt weg, tot hij een groep vluchtelingen ziet die zich vastklampen een stuk wrakhout. Even later slaagt hij erin om het touw aan het hout vast te grijpen. 'Ik pak het vast en hijs mezelf op het geïmproviseerde vlot. Handen schieten me te hulp... De golven blijven woest op ons neerdalen. We verdrinken, heel even, en dan zuigen we onze longen weer vol zuurstof voordat er een nieuwe golf over ons heen slaat' (p. 48).

Het vertellerstandpunt uit zich ook in de kloof tussen het discours van beleidsmakers en de ervaringen van mensen op de vlucht. Het Australische model wordt in het Westen vaak aangehaald als ideaalbeeld, vooral door politici die migratie te allen prijze willen inperken. Daarbij veronderstellen zij dat mensen op de vlucht die niet in de eigen regio blijven, moeten terugkeren. 'Voor iemand die de moed heeft kunnen opbrengen om aan boord te gaan van een van de boten richting Australië is er geen weg terug, geen enkele weg terug. Aan boord gaan van zo'n boot is buitengewoon riskant, enorm gevaarlijk. Het is echt een gevecht tegen de dood' (p. 79). 'Het voelde alsof ik alle schepen achter me had verbrand. Ik was gedoemd over de oceaan te reizen, al zou dat het einde van mijn leven betekenen. Ik was gedoemd het gevecht met de golven aan te gaan, de reis voort te zetten, aan te komen op mijn bestemming aan het einde van deze odyssee. Terugkijkend op de situatie die ik heb achtergelaten ervaar ik intense wanhoop. Mijn verleden was een hel. Ik ben ontsnapt uit die hel. Ik wil er niet aan denken, geen moment. Door de gedachte aan terugkeren naar Iran of naar een dakloos en hongerig bestaan in Indonesië heb ik de moed om door te gaan' (p. 81).

Het perspectief van de overlever uit zich ook in andere dingen die meer betekenis dragen dan je verwacht. Dat uit zich in banaal ogende details, zoals de zwart geworden, rotte tand die uitvalt zonder dat Boochani er erg in heeft, net voordat hij op Christmaseiland op het vliegtuig naar Manuseiland wordt gezet. Een gevolg van de ontberingen die hij heeft doorstaan op de vlucht voor de Indonesische politie. Die tand lijkt banaal, maar ergert hem mateloos, meer dan de hitte, de honger of het gedrag van enkele medevluchtelingen. 'Ik word kwaad. Waarom is die kies er zo gemakkelijk uitgevallen?! Hoe kon dat gebeuren zonder dat het pijn deed? Waarom heb ik niet gemerkt dat hij loszat? Hij brak zomaar opeens af!' (p. 106).

Voor zijn tocht naar Australië was Boochani al actief als journalist, dichter en politiek wetenschapper, en dat zie je aan de stijl van het boek. Het gros van het boek biedt een verslag in de stijl van subjectieve onderzoekjournalistiek. In rake bewoorden beschrijft Boochani uiteenlopende delen van zijn vlucht: de boottocht naar Christmaseiland, het gedrag van de bewakers, de vernederende behandeling en de leefomstandigheden van de gevangenen, de relaties die ontstaan tussen de gevangenen, en het protest dat daar vervolgens uitbreekt. Om de identiteit van zijn medegevangenen te beschermen, hanteert hij eigennamen die verwijzen naar een bepaald aspect van hun persoonlijkheid, uiterlijk of gedrag – De Slapeloze, De Koe, De Jongen met Blauwe Ogen – dat vermengd is met kenmerken van andere gevangenen, of aangevuld met fictieve details. Op die manier beschermt hij de identiteit van zijn medegevangenen zonder het boek tot een klassiek mensenrechtenrapport te transformeren.

In sommige passages spreekt Boochani als politieke wetenschapper. Zo analyseert hij de sociale orde die ontstaat in de gevangenis: de hiërarchie tussen witte, Australische bewakers en gekleurde Papoea; de solidariteit die aanvankelijk vooral ontstaat tussen gevangenen die dezelfde taal spreken; hoe gevangenen die hun waardigheid trachten te behouden het mikpunt worden van spot, omdat zij een te pijnlijke spiegel vormen van hoe de anderen zich zouden willen gedragen; en vooral het ‘Kyriarchale systeem’ dat de onderlinge haat tussen gevangenen aanwakkert en hen zo zwak en dociel maakt – een term die Boochani ontleent aan Elisabeth Schüssler Fiorenza. De taal die hij in zulke passages hanteert, is afstandelijker, zonder dat hij vervalt in een al te academisch jargon. In het navoord gaan Boochani en Omid Tofighian overigens wel dieper in op die analyse.

Tot slot roept Boochani als dichter beelden op. Soms beschrijven die in enkele rake bewoordingen hoe de wereld er voor hem uitziet:

Een kooi – hoge muren – prikkeldraad – elektrische deuren – beveiligingscamera's
 Beveiligingscamera's staren naar twintig mensen
 Mannen in te grote kleren
 Mannen met afzakken, veel te ruime kleren.

(p. 87)

Op andere momenten roepen die beelden een ervaring op die moeilijk in proza te beschrijven valt:

Dagen zonder plannen
 Verdwaald en gedesoriënteerd
 Gedachten nog verwickeld in de golven van de oceaan
 Op zoek naar rust op nieuwe terreinen
 Maar het terrein van de gevangenis is als een wandelgang naar een boksring
 En iedereen wordt gek van de alomtegenwoordige geur van warm zweet.

(p. 123)

Die verschillende stijlen geven het boek de gelaagdheid die het nodig heeft om de getuigenis behapbaar te maken: beschrijving, analyse en beeld. Die lagen komen mooi samen in Hoofdstuk 10, 'Gezangen van krekels, wrede ceremonieën'. Omringd door het geluid van zingende krekels en het gejammer uit de nabije isoleercel, trekt Boochani zich 's nachts terug op een klein dak op de buitenkoer van de gevangenis. Hij tuurt naar de duisternis die voorbij de ijzeren hekken van de gevangenis ligt, en mijmert over de bergen die tijdens zijn jeugd als toevluchtsoord dienden voor Koerden tijdens de Iraans-Iraakse oorlog. Tegelijk waren die bergen de plek waar jonge mannen zich aansloten bij de Peshemerga en de wapens opnamen – iets wat de jonge Boochani meerdere malen van plan was, al leidde de angst voor fysiek geweld hem uiteindelijk tot andere wapens. Een passage over die periode vat wellicht het best samen wat hij tracht te doen met dit boek: 'Ik denk eraan terug alsof ik een toeschouwer was, iemand die van boven observeerde, waardoor ik mijn ervaringen met een scherp mes kan ontleden, ze agressief kan stukhakken met een tong als een zwaard waarmee ik diep in mezelf snijd, diep vanbinnen, zoals wanneer je niet uit een nachtmerrie ontwaakt, een nachtmerrie over een dorre, ijskoude nacht, een nachtmerrie die het echte leven verbeeldt' (p. 253).

Alleen de bergen zijn mijn vrienden is een aanklacht tegen het hardvochtige grensbeleid van Australië en, bij uitbreiding, van gelijkaardig beleid tegen vluchtelingen over de ganse wereld. Met deze unieke getuigenis, een krachttoer van jewelste gezien de onwaarschijnlijke omstandigheden waarin hij dit boek bij elkaar heeft getokkeld, beschrijft Boochani hoe en waarom Australië de stem van mensen op de vlucht het liefst buiten beeld houdt.

Recensies

<https://www.theguardian.com/commentisfree/2018/jul/31/writing-from-manus-prison-a-scathing-critique-of-domination-and-oppression>

<https://deleesclubvanalles.nl/recensie/alleen-de-bergen-zijn-mijn-vrienden/>

<https://www.dereactor.org/teksten/alleen-de-bergen-zijn-mijn-vrienden-behrouz-boochani>

<https://www.knack.be/nieuws/boeken/deze-vluchteling-schreef-het-boek-van-2018-in-een-australisch-detentiecentrum-op-een-binnengesmokkelde-smartphone/article-opinion-1410593.html>

Meer over het Australische pushbackbeleid

<https://www.hrw.org/world-report/2018/country-chapters/australia>

<https://www.refugeecouncil.org.au/submission-on-pushback-practices-and-their-impact-on-the-human-rights-of-migrants/>

<https://www.politico.eu/article/doubts-australia-offshore-handling-refugees/>

<https://www.theguardian.com/australia-news/2021/jul/08/un-human-rights-expert-decries-boat-turnbacks-as-australia-criticised-for-secrecy-of-on-water-matters>

<https://www.bbc.com/news/world-australia-41813219>

Zie ook

Opiniestukken en andere artikels van Behrouz Boochani:
<https://www.theguardian.com/profile/behrouz-boochani>

Chauka, Please Tell Me the Time. Film geco-regisseerd door Behrouz Boochani.
<https://vimeo.com/ondemand/chauka>